

מצה זו שאנו אוכלים – על שום מה?

1 שמות י"ב, לט:

ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמקמה וגם צדה לא עשו להם:

2 הגדה של פסח:

רבן גמליאל היה אומר:

כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח. מצה. ומרור.
...מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להתחמץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם. שנאמר: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמקמה וגם צדה לא עשו להם (שמות יב לט).

3 שבולי הלקט סדר פסח סימן ריח

ואם תאמר הרי אנו אומרים מצה זו שאנו אוכלין על שום מה על שום שלא הספיק בציקו של אבותינו להתחמץ כך פירושו מכיון שהקב"ה רואה את העתיד צופה ומביט מה שעתיד להיות על כן צום מבערב על הנס של מחר:

4 משנה, פסחים קטז:

משנה. רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. ואלו הן: פסח, מצה, ומרור... מצה – על שום שנאלו אבותינו ממצרים, [שנאמר (שמות יב) ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים]...

5 משנה בגרסת הירושלמי (ובמשניות שלנו):

רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו: פסח, מצה ומרורים. פסח – על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים, מצה – על שם שנאלו אבותינו במצרים, מרור – על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים.

6 רמב"ן שמות פרק יב פסוק לט

(לט) וטעם ויאפו את הבצק - שאפו אותו מצות מפני המצוה שנצטוו שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל מחמצת ונכרתה. ואמר כי גורשו ממצרים, לומר שאפו אותו בדרך בעבור כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמקמה לאפות אותו בעיר ולשאת אותו אפוי מצות, ועל כן נשאו אותו בצק ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם, ומהרו ואפו אותו טרם יחמץ בדרך או בסכות, כשבאו שם לשעה קלה כדברי רבותינו (מכילתא כאן):

מבנה פרק י"ב:

ג-יד: צווי ה' למשה על פסח מצרים

טו-כ: צווי ה' למשה על המצות

כא-כח: משה מצווה את ישראל על פסח מצרים ופסח דורות

כט-מב: מכת בכורות ויציאת מצרים בחיפזון ואפיית המצות בדרך

מג-נ: השלמת פסח דורות

7 רמב"ן (שמות י"ב, כא-כב):

"ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם - הפרשה הזו מקצרת באשר צוה אותו ה' בפרשה של מעלה, כי בידוע שאמר להם משה לישראל הכל בפרט ולימד אותם כל הענין, ונכלל הדבר בכתוב כאשר צוה ה' את משה כן עשו".

8 שד"ל שם:

והנה משה בפרשה הזאת לא הזכיר כלל לישראל ענין אכילת המצות ואיסור החמץ, אעפ"י שכבר נצטווה על זה בפרשה שלמעלה... ה' הזכיר למשה ענין אכילת המצות ואיסור החמץ, כי ידע שיצאו מגורשים ולא יספיק בצקם להחמץ, אבל משה לא אמר להם דבר מזה, כי לא היו יכולים להבין למה יאכלו מצות; רק כשיצאו פירש להם (בפרק י"ג) איסור החמץ ומצות המצות, כי אז הבינו שזה לזכרון הנס שגורשו ממצרים...

שני חגים?

9 במדבר, כ"ח, טז-יז (וכן בויקרא כ"ג, ה-ו):

ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה':

ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבועת ימים מצות יאכל.

10 תוס' רי"ד (פסחים, מהדורה תנינא, תחילת פרק עשירי. וכך גם בחזקוני, ויקרא כ"ג, ה-ו):

אף על פי שיום י"ד הוא הנקרא פסח, דכתיב 'ובחודש הראשון בארבעה עשר לחדש פסח לה'. ובחמישה עשר לחודש הזה חג, שבעת ימים מצות תאכלו' (במדבר כ"ח, טז-יז) אינו נמנע התנא מלקרוא לכל חג המצות - פסח... והלכך קורא ליום ארבעה עשר - ערב פסחים.

מטרת חג הפסח: שמות י"ב, כו-כו:

והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם: ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו:

מטרת חג המצות: שמות, י"ב, יז-יח:

ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדורותיכם חקת עולם: בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב.

11 פסח לוט (על פי הרב יואל בן נון)

בראשית י"ט	שמות י"ב
(ו) ויצא אלהם לוט הפתחה, והדלת סגר אחריו.	ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר (כב)
(יא) ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנוורים... וילאו למצא הפתח	ופסח ה' על הפתח (כ"ג)
(ג) ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו	ואכלו את הבשר בלילה הזה, צלי אש ומצות על מורים יאכלהו. (ח)
(יג) כי משחתים אנחנו את המקום הזה, כי גדלה צעקתם את פני ה' וישלחנו ה' לשחתה.	ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף (כג) והכיתי כל בכור בארץ מצרים... בהכתו בארץ מצרים (יב-יג)
(יד) ... קומו צאו מן המקום הזה, כי משחית ה' את העיר...	ויקרא למשה ולאהרן לילה - ויאמר: קומו צאו מתוך עמי (לא)
(טו) וכמו השחר עלה... (יב) ... וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום	ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם. (נא)
(טז) ויתמהמה... ויצא... (לז)	ולא יכלו להתמהמה... (לז)

מחשבת הפשט

דברים פרק טז פסוק ג

לֹא תֹאכַל עָלָיו חֶמֶץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מִצֹּת לֶחֶם עֹנִי כִּי בַחֲפוּזוֹן יֵצֵאת מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם
צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:

15 רמב"ם, פ"ז ה"ה:

מצה על שום שנגאלו.

16 רמב"ם פ"ח ה"ד (וכך בנוסח ההגדה):

ומגביה המצה בידו ואומר 'מצה זו שאנו אוכלין על שם שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיין עד שנגלה עליהם
הקב"ה וגאלם מיד, שנאמר 'ויאפו את הבצק'.

17 מהר"ל, גבורות השם, פרק נ"א:

הא לחמא עניא וכו'. יש לשאול למה נקרא המצה לחם עוני והרי אפשר שהיא נאה כמצת שלמה ועל שם מה נקראת
המצה לחם עוני?
וראיתי לקצת אשר רצו לפרש דברי הגדה הזאת דלכך נקרא עוני מפני שהיא נמוכה...
הטעם השני פת המצה היא קשה להתעכל באצטומכא ולכך היא מאכל עני...
והם דברים שיכחיש הכתוב והאמת... ועוד... למה קרא אותו בשם עוני דאין עניות במקום עשירות הגאולה.
אמנם פי' הדבר כי המצה נקרא לחם עוני הפך מצה עשירה, שכאשר יש בה שמן ודבש נקראת עשירה כי הדבר הזה
מעשיר הלחם, וזה כי העני שאין לו אלא עצמו ואין לו ממון רק עצמו וגופו, והמצה גם כן כאשר אין בה רק עצם העיסה
שעצמות העיסה הוא המים והקמח וזהו עצמות עיסה ובוזה הוא לחם עוני...
ואולי יקשה לך מה ענין העניות אל החירות והלא שני הפכים הם החירות והעניות? הלא דבר זה אין קשיא כי העניות
בעצמו הוראה על הגאולה שאין ענין הגאולה רק שיוצא ואין לו שום צירוף אל זולתו, לא כמו העבד שאינו עומד
בעצמו ויש לו צירוף אל זולתו הוא האדון...
ומזה תבין מה שהיה גאולתם בחדש הראשון דוקא... שאין בו התחברות זמן רק שהוא ראשון...
וראיה ברורה לזה שלחם העוני מצד עצמו הוא החירות והגאולה כמו שנתבאר למעלה, שהרי קודם הגאולה בעודם
במצרים אכלו בלילה הזה מצות כדכתיב (שמות י"ב) 'על מצות ומרורים יאכלהו', שמה תלמוד ותדע כי לחם מצד
עצמו הוא ראוי לחירות כמו שאמרנו, ורצה הקדוש ברוך הוא באותו הלילה שיהיו עושין דברים להיות נמשכין אחר
החירות שעל ידו יזכו לגאולה...

19 מהר"ל (אור חדש בהקדמה "כי הדבר שהוא בזמן..."; מהר"ל על ההגדה, עמ' נא "כי מה שהיו יוצאים בחיפזון..."):

שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת ממצרים כי מה שהיו יוצאים בחפזון בלי המשך זמן, מורה
שיצאו במדריגה ובמעלה עליונה, והפעל שבא משם נעשה בלי זמן, לא כמו דברים הטבעיים שכל פעולתם בהמשך
זמן אבל כאן היה גאולתם שלא בטבע ולכך היה בחפזון בלי זמן (מהר"ל שם).

20 עולת ראיה (עמ' רפז):

יציאת החיפזון ביסודה הייתה עצת ה', להרים מעלתם של ישראל שלא על פי דרך ההתפתחות הסידורית.

שמות פרק יב

צווי ה'
למשה
על פסח
מצרים

(ג) ודברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבתו: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במקסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על הששה: (ה) שה תמים וזכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו: (ו) והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים: (ז) ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אותו בהם: (ח) ואכלו את הבשר בלילה הזה עלי אש ומצות על מררים יאכלהו: (ט) אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם עלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו: (י) ולא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו: (יא) וככה תאכלו אותו מתניכם חגרים נעליכם בגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה: (יב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והביתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה': (יג) והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים: (יד) והיה היום הזה לכם לזכרון וחתתם אותו חג לה' לדרתיכם חקת עולם תחגגו:

צווי ה'
למשה
על
המצות

(טו) **שבעת ימים מצות תאכלו** אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונקרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי: (טז) וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם: (יז) ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חקת עולם: (יח) **בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב:** (יט) **שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם** כי כל אכל מחמץ ונקרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: (כ) כל מחמץ לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות: פ

משה
מצווה
את
ישראל
על פסח
מצרים
ופסח
דורות

(כא) ויקרא משה לכל וקני ישראל ויאמר אלדמם משכו וקחו לכם צאן למשפחתכם ושחטו הפסח: (כב) ולקחתם אגדת אוזב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר: (כג) ועבר ה' לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף: (כד) ושמרתם את הדבר הזה לחק לה ולבניך עד עולם: (כה) והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ה' לכם באשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת: (כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: (כז) ואמרתם ובח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל באשר צוה ה' את משה ואהרן בן עשו: ס

מכת בכורות ויציאת מצרים בחיפזון ואפיית המצות בדרך	(כט) ויהי בחצי הלילה וה' הקה כל בכור בארץ מצרים מבכר פרעה הישב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה: (ל) ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדלה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את ה' כדברכם: (לב) גם צאנכם גם בקרכם קחו באשר דברתם ולכו וברכתם גם אתי: (לג) ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו בלנו מתים: (לד) וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צרות בשמלתם על שכמם: (לה) ובני ישראל עשו בדבר משה וישאלו ממצרים בלי כסף וכלי זהב ושמלות: (לו) וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלו וינצלו את מצרים: פ (לז) ויסעו בני ישראל מרעמסס סבחה בשש מאות אלה רגלי הגברים לבד מטף: (לח) וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאוד: (לט) ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמחמה וגם צדה לא עשו להם: (מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים: (מב) ליל שמרים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמרים לכל בני ישראל לדדתם: פ
--	--

השלמת פסח דורות	(מג) ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו: (מד) וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו: (מה) תושב ושכיר לא יאכל בו: (מו) בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו: (מז) כל עדת ישראל יעשו אותו: (מח) וכי יגור אדם גר ועשה פסח לה' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח הארץ וכל ערל לא יאכל בו: (מט) תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוכם: (נ) ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן בן עשו: ס
--	---

(נא) ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם:

במדבר, כ"ח, טז-יז (וכן בויקרא כ"ג, ה-ו):

ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה':

ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבועת ימים מצות יאכל.

במדבר פרק ט

(י) דבר אל בני ישראל לאמר איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחקה לכם או לדתיתכם ועשה פסח לה':

(יא) בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אותו על מצות ומררים יאכלו:

(יב) לא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו ככל חקת הפסח יעשו אותו:

